

Кримінальна юстиція як дзеркало державності

«Рівень цивілізації держави визначається не тим, скільки у неї законів, а тим, як вона поводить себе зі своїми правопорушниками»

— Вінстон Черчилль

Кримінальна юстиція — це не просто набір інституцій. Це механізм реалізації головного суспільного контракту: гарантії безпеки, справедливості й дотримання прав людини. Коли ми говоримо про її структуру, маємо на увазі не лише організаційну будову, а цілісний правовий простір, у якому взаємодіють суд, прокуратура, органи розслідування, адвокатура, служби пробації, установи виконання покарань і навіть інституції громадського контролю.

Поняття кримінальної юстиції

Визначення та сутність

Кримінальна юстиція — це система органів, установ і процедур, спрямованих на захист особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень шляхом виявлення, розслідування, судового розгляду, покарання винних і реабілітації невинуватих.

Юстиція — від латинського *justitia* — «справедливість». Тож у центрі системи — не кара, а відновлення справедливості.

Система кримінальної юстиції є складовою механізму правосуддя і охоплює три основні напрями діяльності, що забезпечують комплексний підхід до боротьби зі злочинністю та захисту прав людини.

Превентивна діяльність

Запобігання злочинам

Юрисдикційна діяльність

Розгляд кримінальних справ

Пост'юрисдикційна

Виконання вироків, ресоціалізація

Нормативна основа системи

Сучасна структура кримінальної юстиції України визначається комплексом конституційних норм та спеціальних законів, що регулюють діяльність кожного елемента системи.

Конституція України

Основний закон, що визначає засади правосуддя та статус ключових інституцій

Кримінальний процесуальний кодекс

Регулює порядок провадження у кримінальних справах

Закони про судоустрій і статус суддів

Визначають організацію та функціонування судової системи

Закони про правоохоронні органи

Регулюють діяльність поліції, ДБР, НАБУ, БЕБ, СБУ

Закони про адвокатуру та прокуратуру

Встановлюють статус та повноваження сторін процесу

Закони про виконання покарань

Регулюють діяльність ДКВС та системи пробації

Суди загальної юрисдикції

Центральна ланка системи

Суди здійснюють правосуддя у кримінальних провадженнях відповідно до статті 124 Конституції України. Суд не просто «виносить вирок» — він гарантує баланс між публічним інтересом і правами людини.

Структура судової системи:

- Місцеві суди — перша інстанція
- Апеляційні суди — перегляд рішень
- Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду — остаточна інстанція

Дискусійне питання

Чи може суд, який розглядає справу в умовах війни, залишатися незалежним від політичного контексту?

Справа "Salov v. Ukraine" (ЄСПЛ, 2005) — суд фактично діяв під політичним тиском, що стало підставою для визнання порушення статті 6 Конвенції про захист прав людини.

Органи досудового розслідування

Органи досудового розслідування становлять критично важливу ланку системи кримінальної юстиції, адже саме від якості їхньої роботи залежить ефективність всього кримінального провадження.

Національна поліція	Державне бюро розслідувань	НАБУ	Бюро економічної безпеки
Розслідує більшість кримінальних правопорушень загальної категорії	Розслідує злочини, вчинені високопосадовцями та правоохоронцями	Національне антикорупційне бюро — спеціалізується на корупційних злочинах	Розслідує економічні та податкові злочини

СБУ

Служба безпеки України — злочини проти національної безпеки

Завдання органів розслідування згідно зі статтею 38 КПК України: збирання доказів, забезпечення прав сторін, об'єктивність розслідування.

Якість розслідування: етична категорія

Справа "Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine"

У рішенні ЄСПЛ від 2011 року Європейський суд визнав, що досудове розслідування було проведено з порушенням принципу ефективності.

Докази здобуто під тортурами, а суд їх прийняв. Це продемонструвало, що якість розслідування — не технічна, а етична категорія.

Цей прецедент підкреслює фундаментальний принцип: методи збирання доказів мають відповідати не лише процесуальним вимогам, але й базовим етичним стандартам поваги до людської гідності.

Прокуратура України

Конституційний статус прокуратури визначено у статті 131-1 Конституції України. Прокурор виступає як «фільтр справедливості»: він вирішує, чи достатньо доказів для обвинувачення.

Підтримання публічного обвинувачення

Представлення інтересів держави в суді

Нагляд за досудовим розслідуванням

Контроль законності дій слідчих органів

Представництво інтересів держави

Захист державних інтересів у судових процесах

Практика ЄСПЛ

У справі "Moiseyev v. Russia" підкреслено, що прокурор не може виступати «суддею в тіні» — він лише сторона процесу, а не орган, що приймає остаточне рішення про винуватість.

Адвокатура та правова допомога

Незалежний професійний захист

Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (2012) визначає адвоката як незалежного професійного захисника прав людини.

Адвокат — єдиний, хто може здійснювати захист у кримінальному провадженні (частина 1 статті 45 КПК України).

Система безоплатної правової допомоги (Закон 2011 року) гарантує доступ до захисту навіть тим, хто не має коштів, забезпечуючи реалізацію конституційного права на правову допомогу.

☐ Адвокатська таємниця

Дискусійне питання: Чи має право слідчий вимагати від адвоката розкрити зміст розмови з клієнтом, якщо це може допомогти слідству?

Органи виконання покарань і пробації

Завершальна ланка системи кримінальної юстиції відповідає за реалізацію судових рішень та ресоціалізацію засуджених.

Державна кримінально-виконавча служба

ДКВС реалізує політику держави у сфері виконання покарань, управляє установами виконання покарань та забезпечує дотримання прав засуджених.

Система пробації

Пробація — альтернативний гуманний інструмент: заміна тюремного покарання контролем і виховним впливом у суспільстві.

Державна установа «Центр пробації» діє у складі Міністерства юстиції України та координує діяльність органів пробації по всій країні.

Види пробації в Україні

Досудова пробація

Підготовка досудових доповідей про особу обвинуваченого для суду

- Збір інформації про особу
- Оцінка ризиків
- Рекомендації суду

Наглядова пробація

Виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі

- Контроль за засудженими
- Соціально-виховна робота
- Допомога в ресоціалізації

Пенітенціарна пробація

Підготовка до звільнення з місць позбавлення волі

- Робота в установах виконання покарань
- Планування звільнення
- Постпенітенціарна підтримка

📄 Приклад з практики: У 2023 році суд у Львові вперше замінив ув'язнення на пробацію з умовою відшкодування шкоди потерпілому. Це свідчить про еволюцію від карального до відновного підходу в українській системі правосуддя.

Взаємозв'язки між елементами системи

Кримінальна юстиція функціонує як ланцюгова система, де кожна ланка має свої функції, але ефективність залежить від узгодженості їх дій.

01	02	03
Виявлення злочину	Досудове розслідування	Прокурорська оцінка
Правоохоронні органи отримують інформацію про кримінальне правопорушення	Слідчий збирає докази, встановлює обставини справи	Прокурор оцінює належність і допустимість зібраних доказів
04	05	06
Судовий розгляд	Захист прав	Виконання рішення
Суд вирішує спір, виходячи з принципу верховенства права	Адвокат забезпечує дотримання прав особи на всіх етапах	Служба пробачії або ДКВС реалізує вирок суду
07		
Реінтеграція		
Система пробачії сприяє поверненню особи до суспільства		

Європейські стандарти справедливого суду

Україна, як член Ради Європи, інтегрує європейські стандарти в систему кримінальної юстиції, керуючись практикою Європейського суду з прав людини.

Стаття 6 ЄКПЛ

Право на справедливий суд

- Публічний розгляд справи
- Розумні строки провадження
- Незалежний і безсторонній суд
- Презумпція невинуватості

Стаття 3 ЄКПЛ

Заборона катувань

- Абсолютна заборона тортур
- Заборона нелюдського поводження
- Заборона принижуючого гідність поводження

Рекомендація R(87)18

Спрощення кримінального судочинства

Стосується принципу дискреційного судового переслідування та закликає держави закріпити в законодавстві повноваження органів прокуратури відмовлятися від переслідування, коли це відповідає суспільним інтересам.

Дискреція в кримінальному процесі

Поняття дискреції

Дискреція — це право та можливість державного органу чи посадової особи діяти на власний розсуд в межах, встановлених законодавством, обираючи один з кількох можливих варіантів дій чи рішень.

Це означає свободу вибору в конкретних обставинах, але ця свобода не є необмеженою і повинна ґрунтуватися на законі, принципах права та моралі.

Застосування дискреції:

- Прокурор може відмовитися від обвинувачення
- Враховується тяжкість злочину
- Оцінюється особа обвинуваченого
- Аналізується суспільний інтерес
- Прогнозується можливий вирок

Європейський підхід

Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи закликає держави-члени закріпити повноваження прокуратури діяти дискреційно за умови наявності достатніх доказів вини та відповідності суспільним інтересам.

Концепція реформування кримінальної юстиції

Концепція реформування кримінальної юстиції України (2020) визначає стратегічний курс на модернізацію системи відповідно до європейських стандартів.

Гуманізація

Перехід від каральної до відновної моделі правосуддя

Відновне правосуддя

Фокус на відшкодуванні шкоди та примиренні

Діджиталізація

Впровадження електронних систем та цифрових технологій

Справа "Assenov and Others v. Bulgaria"

Ефективне розслідування зловживань

У цій знаковій справі ЄСПЛ підкреслив фундаментальний принцип:

Держава зобов'язана забезпечити ефективне розслідування навіть тоді, коли злочин вчинено посадовцями.

Це рішення стало фундаментом для української практики щодо катувань і зловживань поліції. Воно встановило, що:

- Розслідування має бути незалежним
- Процедура повинна бути ефективною
- Жертові мають право на участь у процесі
- Результати розслідування мають бути публічними

Цей прецедент змінив підхід до розслідування злочинів, вчинених представниками влади, в Україні.

Виклики системи кримінальної юстиції

60%

Перевантаженість судів

Понад 60% справ у кримінальній юстиції залишаються нерозглянутими у встановлений законом строк

Низький рівень довіри

Суспільна довіра до системи правосуддя потребує суттєвого підвищення

Неефективна комунікація

Недостатня координація між слідством і прокуратурою уповільнює процес

0%

Цифрова трансформація

Потреба впровадження електронних доказів, відеофіксації, ЄРДР-онлайн

Реформа 2024–2025: ключові напрями

Згідно з планом Міністерства юстиції та Офісу Генерального прокурора, реформа передбачає комплексну модернізацію системи кримінальної юстиції.

1

Інтеграція інформаційних систем

Створення єдиного цифрового простору для всіх органів юстиції з можливістю обміну даними в реальному часі

2

Єдиний простір доказів

Впровадження електронної системи збирання, зберігання та обміну доказами між учасниками процесу

3

Розширення інституту медіації

Впровадження альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів

Медіація в кримінальній юстиції

Перший конкурсний відбір медіаторів

38 медіаторів пройшли перший конкурсний відбір для співпраці з системою безоплатної правової допомоги (БПД).

Вартість послуг медіації:

- Для спорів між фізичними особами, пов'язаних з підприємницькою діяльністю або юридичними особами: від \$100/год
- Для спорів між фізичними особами, не пов'язаних з підприємницькою діяльністю: від 1000 грн/год
- Волонтерська медіація: може здійснюватися випускниками Українського центру медіації безоплатно

Правовий статус медіатора

Даніч Сергій Анатолійович, магістр права Сумського державного університету, досліджував правовий статус медіатора в Україні, підкреслюючи важливість розвитку цього інституту для розвантаження судової системи.

Чи можна реформувати довіру?

Дискусійні питання для роздумів

Чи можливо створити ефективну систему кримінальної юстиції без довіри до суду?

Чи можлива справедливість без етичного фундаменту тих, хто її втілює?

Дискусійна теза для студентів:

«Кримінальна юстиція — це не лише правові механізми, а моральна архітектура держави»

Довіра до системи правосуддя не виникає автоматично з прийняттям нових законів. Вона будується через послідовні дії, прозорість, підзвітність та етичну поведінку кожного учасника системи — від слідчого до судді. Реформування довіри можливе лише через реформування людей, які втілюють закон у життя.

Висновки: справедливість як мета системи

Поліструктурна система

Кримінальна юстиція — складна система, що включає суд, прокуратуру, органи досудового розслідування, адвокатуру, пробацію, установи виконання покарань

Баланс інтересів

Ефективність залежить від балансу публічного інтересу (захисту суспільства) і приватного (захисту прав людини)

Європейські стандарти

Стандарти справедливого суду ЄСПЛ стали орієнтиром для модернізації української моделі

Справедливість, не помста

Ключова мета системи — відновлення справедливості, а не покарання заради покарання

Кримінальна юстиція є дзеркалом, у якому суспільство бачить свої цінності, принципи та рівень цивілізованості.

Справедливість починається не в суді, а раніше

«Справедливість не починається в суді. Вона починається в кабінеті слідчого». — із виступу судді ЄСПЛ Роберта Спано

Кримінальний процес — це не лише момент, коли суддя виносить вирок. Справедливість народжується на етапі досудового розслідування, де формується доказова база, оцінюється поведінка сторін, дотримуються (або порушуються) права людини. Саме тут, у тісній взаємодії слідчого, прокурора та захисника, закладається майбутній результат — не лише у справі, а й у репутації самої держави.

Досудове розслідування є критичним етапом, де визначається якість всього кримінального провадження. Від професіоналізму та етичності дій органів розслідування залежить не лише доля конкретної особи, а й довіра суспільства до правоохоронної системи загалом.

Структура органів досудового розслідування

Правові засади визначені розділом III Кримінального процесуального кодексу України (ст. 38–41) та низкою спеціальних законів. Відповідно до ст. 38 КПК України, досудове розслідування здійснюють п'ять основних органів, кожен з яких має чітко визначену підслідність.

Національна поліція України

Слідчі підрозділи розслідують переважну більшість злочинів: загальнокримінальні, насильницькі, майнові тощо. Найбільший за обсягом орган досудового розслідування.

Державне бюро розслідувань (ДБР)

Слідчі органи спеціалізуються на злочинах, вчинених посадовцями, суддями, працівниками правоохоронних органів. Забезпечує незалежне розслідування.

Національне антикорупційне бюро (НАБУ)

Детективи розслідують корупційні правопорушення, віднесені до його підслідності згідно зі ст. 216 КПК. Працює у тандемі з САП.

Служба безпеки України (СБУ)

Слідчі органи розслідують злочини проти основ національної безпеки держави. Спеціалізація на національній безпеці та контррозвідці.

Бюро економічної безпеки (БЕБ)

Детективи розслідують економічні злочини згідно із Законом №1150-IX від 2021 року. Новий орган у системі кримінальної юстиції.

Усі ці органи діють у межах принципу процесуальної самостійності, але під процесуальним керівництвом прокуратури, що забезпечує баланс між незалежністю розслідування та законністю процесуальних дій.

Завдання та принципи діяльності

Головна мета

КПК (ст. 2) визначає головну мету — забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування. Це тріада вимог, що має дотримуватися одночасно.

Фундаментальні принципи •

- Законність — жодна особа не може бути притягнута без підстав (ст. 9 КПК) •
- Поваги до прав людини — гарантія дотримання конституційних прав (ст. 11 КПК) •
- Змагальність сторін — рівність можливостей сторін (ст. 22 КПК) •
- Презумпція невинуватості — особа вважається невинуватою до вироку суду (ст. 17 КПК) •

Інтерактивне запитання

Який принцип порушується, якщо слідчий повідомляє ЗМІ про «зізнання» підозрюваного до вироку суду?

Повноваження та статус слідчого

Слідчий — це особа, уповноважена державою на збирання, перевірку та оцінку доказів (ст. 40 КПК). Його роль є ключовою у формуванні доказової бази кримінального провадження.

01	02	03
Внесення відомостей до ЄРДР	Повідомлення про підозру	Проведення слідчих дій
Початок кримінального провадження через реєстрацію в Єдиному реєстрі досудових розслідувань	Офіційне повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення	Допити, обшуки, огляди, експертизи та інші процесуальні дії для збирання доказів
04	05	
Прийняття процесуальних рішень	Звернення до суду	
Винесення постанов у межах компетенції слідчого	Клопотання про арешт, обшук, прослуховування та інші заходи, що потребують судового дозволу	

 Міні-дискусія: Чи може слідчий бути «адвокатом держави»?

Ні. Його завдання не в тому, щоб «будь-якою ціною довести вину», а щоб знайти істину. Як підкреслено у справі "Matytsina v. Russia" (2014), досудове розслідування має бути об'єктивним і неупередженим, а не «полюванням на винного». Слідчий зобов'язаний встановлювати як обвинувальні, так і виправдувальні обставини.

Прокурор у системі кримінальної юстиції

Конституційні та законодавчі засади

Стаття 131-1 Конституції України встановлює чотири ключові функції прокуратури, які визначають її роль у системі кримінальної юстиції:

Підтримання публічного обвинувачення в суді

Представництво інтересів держави як сторони обвинувачення у кримінальному провадженні

Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням

Координація та нагляд за діяльністю органів досудового розслідування

Нагляд за негласними слідчими діями

Контроль за законністю проведення НСРД, що обмежують конституційні права

Представництво інтересів держави в суді

Захист інтересів держави у випадках, передбачених законом

Основний законодавчий акт — Закон України «Про прокуратуру» (№1697-VII, 2014, з наступними змінами), який деталізує організацію та діяльність прокуратури.

Система прокуратури України

Обласні прокуратури

Регіональний рівень, що координує діяльність окружних прокуратур та здійснює нагляд у межах області

Офіс Генерального прокурора (ОГП)

Вищий рівень системи прокуратури, що визначає стратегію та політику діяльності всієї системи

Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП)

Автономний підрозділ з особливим статусом для підтримання обвинувачення у справах НАБУ

Окружні (місцеві) прокуратури

Базовий рівень системи, що безпосередньо здійснює процесуальне керівництво та підтримує обвинувачення в судах

Цікаво знати

САП — структурно входить до системи прокуратури, але функціонально незалежна, що підтверджено законами №4555-IX від 22.07.2025 та №4560-IX від 31.07.2025, які уточнили гарантії її автономії. Це унікальна модель, що забезпечує незалежність антикорупційного переслідування.

Прокурор як процесуальний керівник

Метафора щодо прокурора

Прокурор — це "диригент" досудового розслідування. Він не проводить слідчих дій особисто, але координує весь процес розслідування.

Ключові повноваження

- Визначає напрямок розслідування — стратегічне планування слідчих дій
 - Скасовує незаконні постанови слідчого — контроль законності процесуальних рішень
 - Дає письмові вказівки — обов'язкові для виконання слідчим
 - Звертається до суду з клопотаннями — про запобіжні заходи, обшуки, арешт майна
 - Затверджує обвинувальний акт — або закриває провадження за відсутності підстав
- 📖 Норма: ст. 36 КПК — «Прокурор здійснює нагляд за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування». Це ключова стаття, що визначає роль прокурора.

Взаємодія слідчого та прокурора

«Слідчий — це руки, прокурор — розум». (метафора, яку використовують у школі кримінальної юстиції Польщі)

Узгоджене рішення

Процесуальне рішення як результат взаємодії обох сторін

Прокурор оцінює

Аналізує допустимість і достатність доказів, перевіряє законність дій

Слідчий ініціює дії

Проводить слідчі дії, збирає докази, формує фактичну базу провадження

Казус для аналізу

Ситуація: Слідчий поліції проводить обшук без ухвали суду, вважаючи ситуацію «невідкладною». Прокурор у подальшому використовує ці докази в суді.

Питання: Чи є такі докази допустимими?

Підтримання публічного обвинувачення

У суді прокурор представляє державу як сторону обвинувачення. Його завдання — не виграти процес будь-якою ціною, а забезпечити справедливість і встановлення істини у справі.

🧠 Метафора ліхтаря

Уявіть прокурора як ліхтар у темряві: він має освітити суду істину, а не лише підсвітити обвинувачення. Прокурор зобов'язаний бути об'єктивним і реагувати як на обвинувальні, так і на виправдальні обставини.

🔍 Приклад з практики

У справі "Karalevich v. Russia" (2008) ЄСПЛ зазначив, що прокурор повинен реагувати не лише на обвинувачувальні, а й на виправдальні обставини.

Аналогічна позиція відображена у рішеннях Верховного Суду України (постанова від 22.11.2022 у справі №755/6135/20), де підкреслено обов'язок прокурора діяти в інтересах справедливості.

Гарантії незалежності прокурора

Закон «Про прокуратуру» (ст. 16–18) встановлює комплексну систему гарантій незалежності прокурорів, що є необхідною умовою їх ефективної діяльності.

Захист від незаконного втручання

Кримінальна та адміністративна відповідальність за втручання у діяльність прокурора

Незалежність від виконавчої влади

Прокуратура не підпорядковується жодним органам виконавчої влади, що забезпечує її автономність у прийнятті рішень

Прозорий порядок добору

Кадрова комісія, об'єктивне оцінювання, дотримання етичних стандартів

Дисциплінарна відповідальність через КДКП

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів як незалежний орган розгляду скарг

Інтерактивне питання

Чи може прокурор, який отримав «усну вказівку» від керівництва, її виконати, якщо вона суперечить закону?

Практика ЄСПЛ щодо прокуратури

Європейський суд з прав людини сформував важливі стандарти діяльності прокуратури, які є обов'язковими для України як держави-учасниці Конвенції.

1999 • Nikolova v. Bulgaria

Прокурор не може одночасно бути стороною обвинувачення і здійснювати судовий контроль за триманням під вартою. Це порушує принцип незалежності та неупередженості.

2020 • Kolesnik v. Ukraine

Порушення права на захист через затримку в наданні адвоката на стадії досудового розслідування. Прокурор має забезпечити доступ до захисника.

1

2

3

2017 • Merabishvili v. Georgia

Прокурор зобов'язаний обґрунтовувати необхідність кожного обмеження свободи конкретними фактами та обставинами, інакше це є свавіллям.

✚ Висновок ЄСПЛ: прокуратура — це не «орган покарання», а гарант законності в досудовому процесі. Прокурор має діяти як об'єктивний учасник процесу, а не як «адвокат держави».

Сучасні тенденції реформування

Інституційне розмежування повноважень

Зменшення втручання прокурора у слідчі дії та підсилення його аналітичної функції. Фокус на якості процесуального керівництва, а не на дублюванні роботи слідчого.

Єдина електронна система кримінальної юстиції (ЄСІКЮ)

Інтеграція ЄРДР, системи судових рішень, баз даних пробації в єдину цифрову екосистему. Підвищення прозорості та ефективності кримінального провадження.

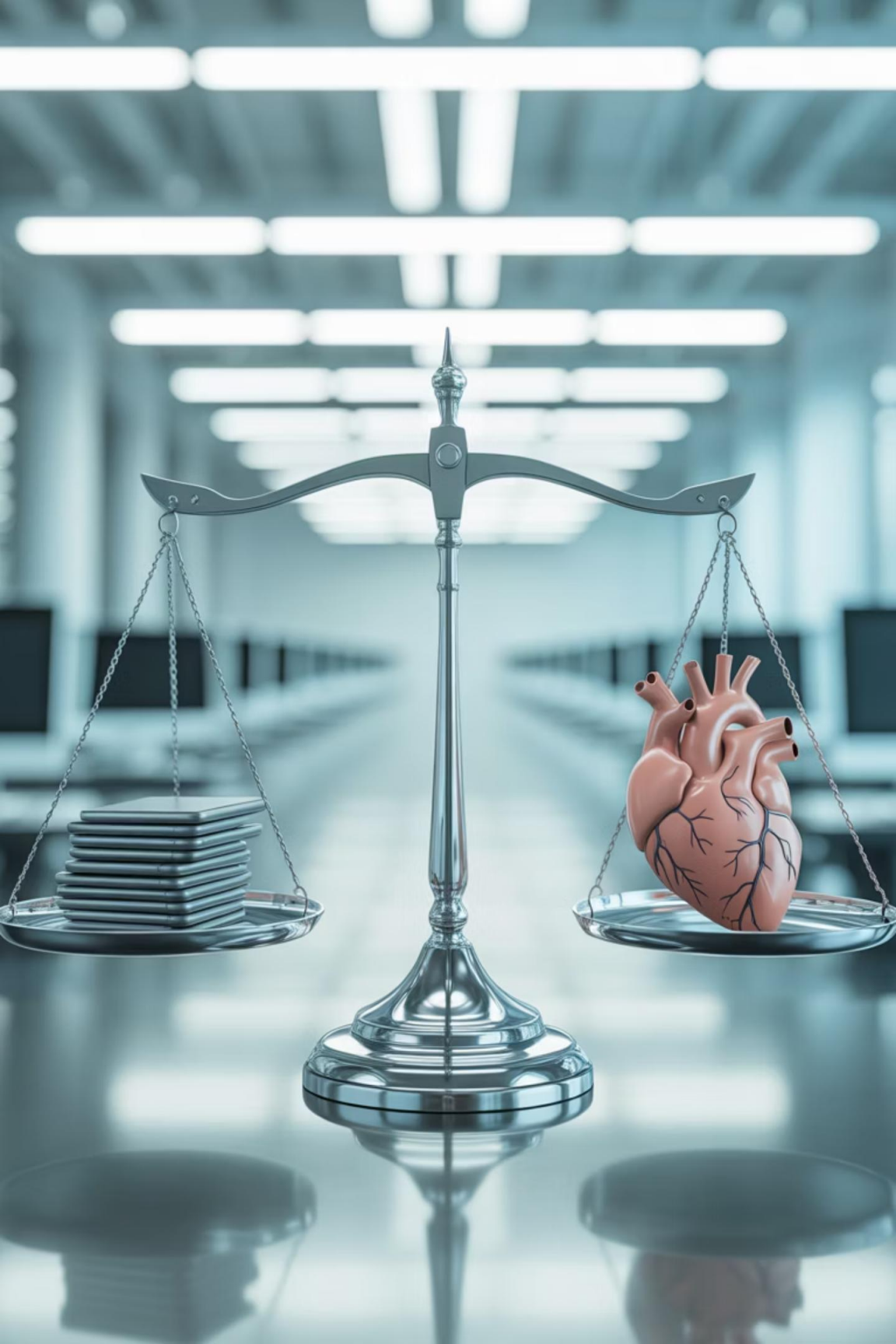
Посилення антикорупційних гарантій

Забезпечення реальної незалежності САП і НАБУ через законодавчі зміни. Відкритість дисциплінарних процедур та посилення громадського контролю.

Модель «розумного розслідування»

Перехід від кількісних показників до якісних. Фокус не на кількість справ, а на якість доказів і дотримання прав людини. Впровадження стандартів доказування.

Міні-дискусія: Етика прокурора

Ситуація для обговорення

Прокурор дізнається, що у справі, яку він готує до суду, з'явилися нові докази, які можуть виправдати підозрюваного. Справа резонансна, громадськість очікує на покарання.

Питання 1

Чи повинен прокурор все одно скерувати обвинувальний акт до суду?

Питання 2

Чи має право прокурор змінити свою позицію та відмовитися від обвинувачення?

Правові підстави

- Рішення ЄСПЛ "Jalloh v. Germany" — обов'язок об'єктивності
- Стаття 9 КПК України — принцип законності
- Стаття 131-1 Конституції — функція прокуратури як гаранта законності

Прокурор не є «адвокатом держави», а представником суспільного інтересу у встановленні істини.

Висновки

3

Взаємопов'язана діяльність

Діяльність слідчого та прокурора взаємопов'язана, але має ґрунтуватися на взаємоповазі й процесуальній самостійності кожного учасника.

2

Координуюча роль прокуратури

Прокуратура — координуючий і наглядовий орган, який забезпечує законність і справедливість на всіх етапах кримінального провадження.

1

Перша ланка системи

Органи досудового розслідування — перша ланка системи кримінальної юстиції, де формується доказова база. Від якості їхньої роботи залежить результат всього провадження.

5

Механізм довіри

Ефективна кримінальна юстиція — це не «машина покарання», а механізм довіри між державою і громадянином, що базується на справедливості та законності.

4

Європейські стандарти

Європейські стандарти (ст. 6 і 13 ЄКПЛ) є еталоном якості для українського досудового розслідування та мають імплементуватися у практику.

Справедливість у кримінальному провадженні досягається не силою покарання, а якістю розслідування та дотриманням прав кожної людини.

Людина, що стоїть між владою і беззахисним

«Справедливість — це не рівновага між владою і злочином.
Справедливість — це рівновага між владою і людиною».

— невідомий адвокат XIX століття

Коли ми говоримо про систему кримінальної юстиції, ми часто бачимо державу — сильну, організовану, з владними інструментами: слідчі, прокурори, суди, тюрми... Та на іншому боці — людина: часто самотня, налякана, іноді винна, а іноді просто втягнена у вир помилки чи зловживання.

І саме адвокат стоїть між цією людиною і державним механізмом. Адвокат — це не просто фахівець із законів. Це захисник свободи, останній щит перед свавіллям, голос розуму у грі сили.

Адвокатура як інститут громадянського суспільства

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (2012) у ст. 1 визначає адвокатуру як незалежний самоврядний інститут, який забезпечує захист, представництво та надання правової допомоги. Тобто, це не просто професія — це інституційна гарантія верховенства права.

📄 🧩 Зверніть увагу: Адвокатура в Україні не є державною службою. Її сила саме у незалежності — від суду, від прокуратури, від політики.

Історично, це повернення до глибинної європейської традиції: у Франції, наприклад, адвокати були «вільними ораторами правди» ще з XVII століття. У радянській моделі адвокатура була фактично придатком держави — «частиною правосуддя», а не протиположністю йому.

Сучасна Україна відходить від цього — і це, можливо, один із найважливіших кроків у побудові правової держави.

Конституційні гарантії права на захист

Стаття 59 Конституції України

«Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно»

Юридична конституція довіри

Держава визнає: без захисника людина не здатна самотійно протистояти всій потужі державної машини

Світовий стандарт: справа "Salduz v. Turkey" (2008)

📖 Приклад із практики ЄСПЛ: У справі "Salduz v. Turkey" (2008) Суд постановив: якщо підозрюваного допитували без адвоката, навіть якщо він зізнався, ці показання не можуть бути використані як доказ. Це стало світовим стандартом — так званим **"правом на першу юридичну допомогу"**.

Це не просто формула. Це — юридична конституція довіри. Бо держава визнає: без захисника людина не здатна самотійно протистояти всій потужі державної машини.

Хто такий адвокат у кримінальному процесі

Адвокат — це учасник кримінального провадження, який здійснює захист (ст. 45 КПК). Але за цією сухою нормою стоїть глибока місія: бути голосом людини тоді, коли її ніхто не хоче слухати.

📄 Його права (ст. 47 КПК)

- збирати та подавати докази
- брати участь у допитах, обшуках, експертизах
- заявляти клопотання, відводи
- оскаржувати дії слідчого, прокурора, суду

📄 Його обов'язки

- діяти виключно в інтересах клієнта
- не вводити в оману суд
- зберігати адвокатську таємницю

📄 🧠 **Метафора:** Адвокат — як штурман у штормовому морі кримінального процесу: не керує вітром, але допомагає судну не розбитись об скелі звинувачення.

Адвокатська таємниця як священна межа

Це серце адвокатської діяльності. Усі відомості, отримані адвокатом під час захисту, — недоторканні. Це не просто етична норма — це **правовий щит** (ст. 22 Закону про адвокатуру).

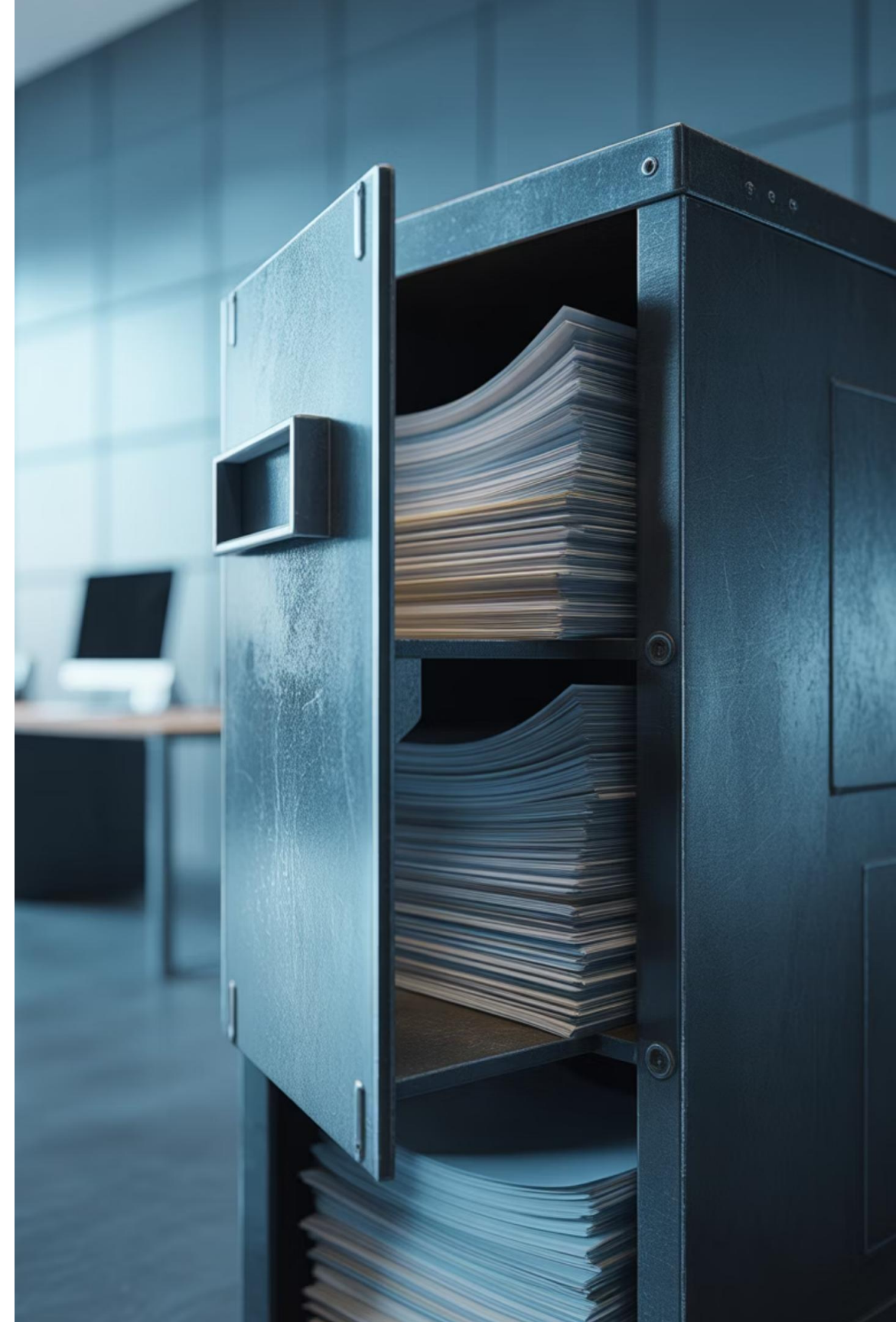
Справа "Michaud v. France" (2012)

⚖️ ЄСПЛ наголосив: обов'язок адвоката повідомляти про підозрілі фінансові операції (антивідмивні норми) не може поширюватися на інформацію, отриману під час юридичної консультації.

Межа між контролем і довірою

Це — межа між контролем держави і довірою клієнта. Без цієї гарантії неможлива ефективна правова допомога.

Адвокатська таємниця захищає не лише клієнта, але й саму систему правосуддя — адже без довіри до адвоката людина не зможе отримати справжній захист своїх прав.

Форми адвокатської діяльності та самоврядування

Індивідуальна практика

Адвокат працює самостійно, приймаючи всі рішення особисто та несучи повну відповідальність за свою діяльність

Адвокатське бюро чи об'єднання

Колективна форма роботи, що дозволяє об'єднувати ресурси та спеціалізацію для надання комплексної правової допомоги

Центри безоплатної правової допомоги

Система державного забезпечення доступу до правосуддя для соціально вразливих категорій громадян

Ці форми — не просто організаційна різноманітність, а прояв гнучкості і самоврядування. Вища рада правосуддя чи прокуратура не мають права втручатися у внутрішні рішення адвокатури.

📄 🌱 Цікаво: Органи адвокатського самоврядування — Ради адвокатів, КДКА, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія — мають власну дисциплінарну юрисдикцію. Це — елемент правової демократії у професії.

Інститути безоплатної правової допомоги

Після Революції гідності (2014) Україна створила одну з найсильніших систем безоплатної правової допомоги у Східній Європі.

Первинна допомога

Консультації, інформація, складання простих документів

Вторинна допомога

Представництво в суді, захист у кримінальному провадженні

■ Закон «Про безоплатну правову допомогу» (2011) визначив два рівні допомоги. Система побудована на принципі: **«Право на адвоката — не розкіш, а умова справедливості».**

Як це працює на практиці

Коли особу затримують, вона має право вимагати адвоката. Якщо немає коштів — черговий адвокат з реєстру центрів БВПД зобов'язаний прибути впродовж двох годин. Він отримує винагороду від держави, але діє незалежно.

✚ Реальний приклад: У 2023 році адвокат з Чернівців домогся виправдання військовослужбовця, якого помилково звинуватили у самовільному залишенні частини. Без нього людина отримала б 5 років позбавлення волі. Це — не виняток, це норма, коли система працює.

Проблеми та виклики системи правової допомоги

1

Низька оплата праці

Адвокати за державним контрактом отримують недостатню винагороду, що знижує мотивацію та якість послуг

2

Перевантаженість справами

Один адвокат часто веде десятки справ одночасно, що унеможливлює належну увагу кожному клієнту

3

Спроби втручання

Слідчі іноді намагаються обмежити діяльність адвокатів або чинити тиск на них

4

Проблеми доступу до ЄРДР

Обмежений доступ до матеріалів Єдиного реєстру досудових розслідувань ускладнює підготовку захисту

Проте тенденція останніх років — зростання престижу захисника. Держава дедалі більше усвідомлює: ефективний адвокат — це не ворог, а союзник у досягненні справедливості.

Від формальності до активного учасника процесу

Стара модель

У старих системах адвокат часто був «пасивним слухачем» процесу, його роль обмежувалася формальною присутністю

Сучасна модель

Побудована на засадах змагальності сторін (ст. 22 КПК), дає адвокату рівні права з прокурором

Справа "Beuze v. Belgium" (2018)

ЄСПЛ визнав, що обмеження доступу адвоката до підозрюваного навіть на короткий час порушує ст. 6 ЄКПЛ. Суд назвав адвоката «першим і головним гарантом права на справедливий суд».

Міні-дискусія: Етичні межі захисту

Питання: Чи може адвокат, діючи в інтересах клієнта, приховати доказ, що свідчить про його вину?

Філософія адвокатури: між правом і совістю

Адвокат захищає не людину, а право бути почутою

Кожен адвокат проходить через дилему: «Я захищаю злочинця?» Ні. Він захищає право людини бути почутою. Адвокат — це своєрідний «суд совісті» системи. Його присутність примушує державу пам'ятати про межі своїх повноважень.

💡 Історична паралель: У часи Римської республіки існував принцип: *"Patronus non reus, sed causa"* — «Адвокат не захищає людину, а справу». І саме тому його професія вважалася почесною — бо стоїть на межі між правом і мораллю.

Слухати

Почути історію клієнта без осуду

Балансувати

Між інтересами клієнта та етичними нормами

Аналізувати

Знайти правові аргументи для захисту

Захищати

Право на справедливий процес

Сучасні тенденції розвитку адвокатури

Діджиталізація

Електронний кабінет адвоката, відеоконференції з клієнтами, електронний суд — технології змінюють практику

Міжнародні стандарти

Впровадження рекомендацій Ради Європи (R(2000)21) щодо незалежності адвокатів

Освіта та етика

Зростання ролі Вищої школи адвокатури НААУ у підвищенні кваліфікації

Європеїзація практики

Адвокати дедалі частіше звертаються до ЄСПЛ не лише після вироку, а ще на стадії досудового розслідування

Ці тенденції свідчать про трансформацію адвокатури з традиційної професії у сучасний інститут, що активно використовує всі доступні інструменти для захисту прав людини.

Місія адвоката: зберегти справедливість у процесі

1 Адвокатура — фундаментальний елемент системи кримінальної юстиції

Який забезпечує реальну, а не декларативну справедливість

2 Без адвоката неможливо говорити про змагальність

Баланс сторін — основа справедливого судочинства

3 Інститути безоплатної правової допомоги

Соціальний міст між правом і громадянином

4 Європейські стандарти стали моральним кодексом

Справи Salduz, Beuze, Michaud — орієнтири для українських адвокатів

5 Місія адвоката — не виграти процес

А зберегти справедливість у процесі

Фінальна метафора для запам'ятовування

Кримінальна юстиція — це трикутник: слідчий — прокурор — адвокат. Якщо хоча б одна вершина втратить рівновагу — система впаде. Тож адвокат — не опонент держави, а її моральна совість.